

VERSLAG PLATFORM AGRARISCH ERFGOED

26 april 2013

Judith Toebast

Hoe verduurzaam ik mijn monument?

Han van der Zanden (Bureau OOM en Bureau Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam)

Het onderwerp klimaat staat hoog op de politieke agenda. Maar met de standaardoplossingen voor nieuwbouw en subsidie kom je er bij monumenten niet zomaar. De detaillering van bijvoorbeeld kozijnen is anders dan bij nieuwbouw, waardoor er bijvoorbeeld koudebruggen zijn. Kozijnen integraal vervangen door een nieuw, geïsoleerd venster, is meestal niet mogelijk omdat de ramen een wezenlijk onderdeel vormen van de karakteristiek van het monumentale pand.

Erg belangrijk bij het isoleren van een monumentaal pand is dat de isolerende maatregelen op elkaar zijn afgestemd. Er moet samenhang zijn in de oplossingen. Redenatie vanuit de zwakste schakel is hierbij regel. Immers bij de zwakste schakel is het meeste rendement te behalen. Bij maatregelen aan de bouwkundige schil kan men denken aan kierdichting/ventilatie, ramen, daken, vloeren en gevels. Ook bij installaties kan winst behaald worden. Han van der Zanden laat aan de hand van enkele goede en slechte voorbeelden zien wat er mogelijk is en waar het mis kan gaan. Een belangrijke vraag die gesteld moet worden bij isoleren is of het de investering waard is. Het blijft maatwerk.

Werkelijke duurzaamheid, techniek en agrarisch erfgoed

Martijn Kivit (Erfgoed Installaties)

Wat is duurzaamheid? Het woord duurzaamheid wordt te pas en te onpas gebruikt. Er zijn dan ook vele interpretaties van duurzaamheid. Duurzaamheid gaat echter verder dan alleen de energiemeter.

Enkele constatering bij duurzaamheid: de levenscyclus van een gebouw (afhankelijk van de smaak en tijdsgeest) en de levenscyclus van de technische installaties (afhankelijk van het einde van de levensduur van de hard- en software, de stand der techniek en de wet & regelgeving). Maar werkelijke duurzaamheid hangt ook samen met de kosten voor het vervaardigen, transporteren, onderhouden, afvoeren, etc.

Voor duurzaamheid van de technische installaties geldt: beperking van energie voor productie, een lange levensduur van de installaties, zuinig energiegebruik tijdens de levensduur, beperking van de energie voor onderhoud, beperking van energie voor demontage en verwerking, werken met lokale installateurs en het behoud van cultuurhistorie.

- Vragen voor monumenten in relatie tot historische techniek zijn:
- Wat is het?
- Wat kunnen we er nog mee?
- Is een nieuwe installatie daadwerkelijk nodig?
- Hoe kan een nieuwe installatie ingepast worden met behoud van cultuurhistorie?

Aan de hand van enkele voorbeelden worden moderne installaties in combinatie met een oud gebouw getoond. Conclusie van het verhaal is: Gebruik je boerenverstand, scheidt het kaf van het koren, er is geen standaard recept, duurzaamheid is meer dan actueel energieverbruik en agrarisch erfgoed biedt kansen.

Van korenspieker naar erfgoedlogies

Wim Wieskamp (Adviesbureau SEM Oost Nederland BV)

Wim Wieskamp laat de historie van spiekers zien, alvorens hij in gaat op de korenspieker in Winterswijk. Een korenspieker werd gebruikt voor de opslag van koren.

In 2006 kreeg de boerderij met de korenspieker in Winterswijk een nieuwe eigenaar. Deze eigenaar wilde de korenspieker restaureren, mits er een goede bestemming voor het gebouw mogelijk was. Voor deze nieuwe bestemming waren een aantal zaken van invloed: de beschikbare ruimte, het bestemmingsplan, de financiële haalbaarheid en de privacy van de eigenaar. Er werd gekozen voor een logiesfunctie. Voor het nieuwe ontwerp werden de volgende uitgangspunten opgesteld met betrekking tot duurzaamheid: behoud van de structuur, behoud van het oorspronkelijke materiaal, toepassen van duurzame en onderhoudsarme materialen, en energie.

Materiaal voor restauratie of nieuwe onderdelen is van het eigen landgoed, dus in de directe omgeving, gehaald. Gaten in de topgevel zijn behouden voor de dieren. Wanden zijn aan de binnenzijde gestukt en voorzien van witkalk, maar niet geïsoleerd. Het dak is voorzien van een reflecterende folie. Er is vloerverwarming aangebracht. Aangezien het gebouw niet permanent bewoond wordt is er gekozen voor een behaaglijk klimaat en niet voor volledige isolatie. De kosten die bespaard worden bij volledige isolatie wegen niet op tegen de besparing.

Maar duurzaamheid ligt ook in de toekomst: jonge mensen stage en leerplekken aan bieden om het vak van restaureren door te geven. En geen grote hoeveelheden bouwmaterialen als hout op voorraad houden, maar juist wat er nodig is.

Het kiemhuis in Frederiksoord

Jan Mensink (Stichting Maatschappij van Weldadigheid)

Er is een grote tegenstelling tussen arm en rijk als Napoleon ons land berooid heeft achtergelaten.

Johannes van den Bosch start in 1818 een sociaal experiment met de oprichting van een proefkolonie. Hij creëert draagvlak onder de welgestelden om de armen te helpen: zij krijgen de kans een nieuw bestaan op te bouwen binnen de bescherming van de landbouwkoloniën en vervolgens succesvol terug te keren naar de normale maatschappij. Werk, onderwijs, zorg en onderdak zijn geregeld. *Het doel der Maatschappij is hoofdzakelijk, om den toestand der armen en lagere volksklassen te verbeteren, door zoodanige ontwerpen, die voor dezelve dienstig geoordeeld worden, ter uitvoering te brengen, inzonderheid door aan dezelve arbeid, onderhoud en onderwijs te verschaffen, en hen uit dien toestand van verbastering, waartoe deze menschen, in het algemeen, vervallen zijn, optebeuren, en tot een hogere beschaving, verlichting en werkdadigheid opteleiden.*

Er werden in de loop der jaren in totaal 7 koloniën opgericht waarin 432 huisjes met ieder 3 ha grond werden gebouwd.

Na 1859 vindt er een scheiding plaats van de landbouwkoloniën en strafkoloniën. Er vindt een schaalvergroting van de landbouw plaats. Vanaf 1900 zijn er vooral veel kleine pachtboeren.

Het kiemhuis bevindt zich in de kolonie Frederiksoord. Het kiemhuis was in eigendom van de Coöperatieve Vereniging voor het bewaren van pootaardappelen. Deze vereniging

werd in 1992 opgeheven en het kiemhuis werd geschonken aan de Maatschappij van Weldadigheid. Het gebouw werd vanaf dan vooral gebruikt als opslagplaats en werkplaats. Sinds 1994 is het kiemhuis een rijksmonument. Om dit bijzondere gebouw te behouden is er een plan gemaakt en een bouwteam samengesteld. Het gebouw moest worden aangepast voor gebruik als dagbestedings- en reïntegratiebureau in groenvoorziening. Respect voor het monument, hergebruik van materiaal en duurzaamheid waren hierbij de uitgangspunten. Het gebouw bestaat grotendeels uit glas en is daarom klimaattechnisch zeer lastig te beheren. Gekozen is om een hele nieuwe schil aan te brengen binnen in het gebouw, zodat het binnenklimaat geregeld kan worden. De binnenruimtes worden verwarmd en gekoeld door een grondwarmtepomp. Op het dak zijn zonnepanelen aangebracht om energie op te wekken. Doordat het dak reeds uit glazen panelen bestond, is dit een niet heel erg opvallende ingreep. Het kiemhuis kan er de komende jaren weer tegenaan.

Energiezuinige IJsselhoeven

Mirjam ten Hove (EMD-Monumentenzorg)

In opdracht van Stichting IJsselhoeven is er tussen 2011 en 2013 een onderzoeksproject uitgevoerd om te bekijken welke energiebesparingen bij IJsselhoeven mogelijk zijn en hoe dat zou kunnen worden uitgevoerd, rekening houdend met de cultuurhistorische waarden van de gebouwen. Hiervoor zijn vijftien IJsselhoeven onderzocht. Er is gekeken naar het huidige energieverbruik en hoe dat energieverbruik verminderd zou kunnen worden. 40% van de onderzochte boerderijen was nog agrarisch in gebruik, de overige waren inmiddels geheel bewoond. Drie boerderijen waren rijksmonument, zes gemeentelijk monument en zes waren onbeschermd.

Uit de onderzoeken is gebleken dat het goed mogelijk is de IJsselhoeven om het energieverbruik te reduceren en meer comfort aan te brengen. Een aantal maatregelen zijn goed in te passen in de historische gebouwen zonder dat ze schade aan het gebouw berokkenen. De energiemaatregelen zijn op te delen in passieve (besparende) maatregelen en productie (opwekkende) maatregelen. Passieve maatregelen zijn onder andere: kierdichting, luiken en gordijnen sluiten, achterzetbeglazing, dun isolatieglas plaatsen of dubbele beglazing plaatsen, aanbrengen van isolatiematerialen op gevels, daken en vloeren, aanpassen van het bewonersgedrag, hoogrendementsketels, leidingisolatie en waterbesparende douchekoppen. Voorbeelden van energie-opwekkende maatregelen zijn: zonneboilers, zonnepanelen, warmte-en koude opslag en een warmtepomp. Het is noodzakelijk deskundig advies in te winnen voor een optimaal effect. Ook hier is het maatwerk. En niet alle maatregelen zijn geschikt voor alle boerderijen. Het blijkt dat veel IJsselhoevebewoners al behoorlijk energiezuinig zijn in hun gedrag en dat de simpelste maatregelen zoals kierdichting en achterzetramen al een groot effect hebben. Stichting IJsselhoeven biedt kierdichting en achterzetramen aan. Vooral bij de jongere generatie valt nog winst te behalen.

Het hele rapport is te downloaden op www.ijsselhoeven.nl.